

ЙОРДАН ЙОВКОВ
АРХИВ

София, 2017

Изданието е спечелило конкурс по програмата
„Помощ за книгата 2017“
на Министерство на културата

© Донка Билярска, Василена Билярска, съставителство, предговор и бележки,
2017

© Издателство „Изток-Запад“, 2017

ISBN 978-619-01-0118-5

ЙОРДАН ЙОВКОВ

АРХИВ

Съставителство, предговор и бележки
Донка Билярска
Василена Билярска

НЯКОЛКО ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

С този представителен том, дело на специалистката от Националния литературен музей Донка Билярска и на д-р Василена Билярска започваме нова инициатива на издателство „Изток-Запад“ за оповестяването на архивите на класиците на българската литература. В действителност той е продължение на една успешна традиция в родното книгоиздаване, съществувала доскоро. През 50-те и 60-те години на миналия век беше публикуван от Института за българска литература при Българската академия на науките в четири тома огромния архив на Георги С. Раковски. Това издание беше последвано от поредицата „Литературен архив“, от която бяха отпечатани седем тома с архивите на Петко Р. Славейков (1959), Гео Милев (1964), Пенчо Славейков (1967), Елин Пелин (1972), Васил Друмев (1973), Неофит Рилски (1976), Константин Величков (1979) и Михалаки Георгиев (1981). Издателство „Български писател“ отпечата 17 тома със спомени за българските писатели от техни съвременници. Те са сериозна и незаменима база за всеки изследовател на живота и творчеството на творците на родното слово.

Изданията с обособени томове с кореспонденция на отделни български писатели и поети към събраните им съчинения не могат да задоволят интереса и потребностите на изследователите и любителите на българската литература, тъй като в тях се включват доста едностранчиво само техните писма, без тези на кореспондентите им. С възстановяването на поредицата „Литературен архив“ ще се опитаме да избегнем тази едностранчивост, което ще обогати познанието ни за творците на родната ни литература.

Все още остават стотици видни наши писатели, поети, публицисти и литературни критици, чието архивно наследство е непознато на широката ни общественост и на ценителите на родната литература, независимо че в българските държавни архиви, библиотеки и музеи се съхраняват личните им архиви.

В нашата дългосрочна програма си поставяме за цел да продължим поредицата „Литературен архив“ и „Спомени на съвременници за българските писатели“, като с „Архив Йордан Йовков“ възстановяваме това престижно дело за нашата богата многовековна литература.

От издателството

ПРЕДГОВОР

Възстановяването и публикуването на архива на Йордан Йовков доскоро бяха неосъществими, но след предаването на съхраняваната в семейството му част от личния му архив в Централния държавен архив това стана възможно.

Йовков е запазил голяма част от ръкописите на своите произведения, които заедно с тези, съхранявани в други архиви и музейни колекции, са значителна част от ръкописното му наследство. Но същото не може да се каже и за неговата кореспонденция. Основната част от нея е запазена в архивите на неговите кореспонденти, които високо са я ценили. В неговия архив съвсем незначителна част са неговите писма, някои от които са чернови, или по различни причини са останали неизпратени. Оказа се, че са незначителни на брой са и запазените писма до него. Явно, че непрекъснатата смяна на квартирите му (София, Варна, Добрич, Букурещ и отново София) е била причината да се загуби тази важна част от неговата кореспонденция.

След предаването на личния архив на Йовков се потвърди предположението, че сред неговото документално наследство няма запазени нито дневници, нито спомени, което е свидетелство, че големият творец е бил чужд на всякаква суета и за него най-важна стойност е имало творчеството му.

Документи, излезли изпод перото му, са публикувани частично в специализирания периодичен печат, в няколко отделни книги, а незначителна част от тях са включена в Том VI от събраните му съчинения.¹ Поради недостатъчната изворова база, както и поради липсата на пълно издание на архива на Йовков работата на биографите и изследователите на живота и творчеството му е ограничавана. Като база на изследователите са служили главно анкетата на проф. Спиридон Казанджиев с Йовков², събраните в един том от Симеон Султанов³ спомени на част от Йовковите съвременници и двете издания на документалните сборници на Димо Минев⁴. В спомените си Стилиян Чилингиров, Владимир Василев и Йордан Стратиев включват и отделни Йовкови документи, а Д. Минев оповестява новооткритото кръщелно свидетелство на Й. Йовков, с което се прави окончателно изправяне на сгрешената му рождена дата. Същото се отнася и за протокола от аутопсията на Йовков от Вичо Иванов, който последователно е публикуван от Д. Минев и Иван Сарандев.⁵ В предишни публикации беше включена и кореспонденцията на Д. Минев с проф. Сп. Казанджиев, проф. М. Арнаудов и Дора Габе, с която се правят както важни уточнения както около живота и

сюжетите на Йовковите произведения, така и за направените открития за прототиповете на неговите герои, които Минев споделя със своите кореспонденти, а издирените материали включва в книгите си.⁶

Сред мемоаристите хронологически първа е книгата на неговия съученик и приятел Григор Василев, отпечатана през 1940 г. В нея заедно със спомените си за него той включва и част от получените Йовкови писма.⁷ Тази си книга Йовковият приятел и покровител издава на свои разноски в огромен тираж и я подарява заедно с портрета на Йовков на различни институции, библиотеки и училища и предприема пътувания да я представя из страната и градовете на току-що върната Южна Добруджа.

Въпреки съществуващия принцип в архивното дело за неделимост на архивните фондове, архивът на Йордан Йовков не е съсредоточен в едно архивно хранилище или музей, а е разпръснат между Централния държавен архив (ЦДА), Научния архив на Българската академия на науките (НАБАН), Българския исторически архив при Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (БИА НБКМ), Националния литературен музей и къщите-музеи „Йордан Йовков“ в Жеравна и Добрич.

Най-много запазени документи, свързани с живота и дейността на Й. Йовков, се съхраняват в ЦДА, освен в новопостъпилия личен архив на Йовков и в архивите на Григор Василев, Владимир Василев, Дора Габе, Христо Капитанов, акад. Петър Динев, Иван Радославов, Министерството на външните работи, Министерския съвет, Народния театър, Двореца, сред документите на бившия партиен архив на ЦК на БКП и др. Това са оригиналите на неговите писма, ръкописи и коректури на негови произведения, спомени и писма за него, сказки, рецензии и статии, преводи на негови произведения, юбилейни листове, вестници и сборници, некролози, надгробни слова, снимки и графични портрети, снимки от постановки на пиеси и много други документи и печатни материали. Съхранена е и служебната документация, свързана с награждаването на Йовков с държавни отличия, отпускане на помощи за семейството му след неговата смърт, увековечаването на неговата памет и създаването на къщата – музей „Йордан Йовков“ в Добрич, създаването на фонд на името на Й. Йовков, от който се връчват годишни награди за отличени литературни творби, както и за отношението на българското еврейство към Йовков и ролята му за създаването на фонда. В този архив са запазени и стихотворения, посветени на Й. Йовков от Кирил Христов, Ангел Каралийчев, Лъчезар Станчев и Елисавета Багряна.

Дипломатическата дейност на Й. Йовков в Българската легация в Букурещ като чиновник към Министерството на външните работи и на изповеданията и в редакцията на официоза в-к „Нови дни“ е отразена в документите, открити от Йордан Стратиев в Архива на МВнР и публикувани от

Д. Минев. В сборника си Минев отпечатва и опис на 57 документа от съхранените общо 86.⁸ В същия сборник към спомените си Й. Стратиев включва текстовете на още 5 документа от дейността на Йовков в Букурещ, някои от които не се съхраняват в служебното му досие.⁹ Но оповестяването на пълното дипломатическо досие на Йовков бе осъществено едва през 1997 г.¹⁰

В спомените си Йовковата съпруга Деспина, публикувани посмъртно от дъщеря им Елка Йовкова и акад. Петър Динеков през 1987 г., разказва за съвместния си живот с Йовков. В книгата са публикувани и 26 писма на Йовков до нея, едно писмо от Д. Йовкова до дъщеря им Елка и едно писмо от проф. Цено Тодоров до Д. Йовкова. В приложената към тях бележка на съставителите проф. Петър Динеков и дъщерята на Йовков Елка е отбелязано: „Всички обнародвани тук писма се намират в архива на Йордан Йовков, пазен от дъщеря му Елка Йовкова – София. Писмата от периода 1911–1925 г. (№ 1–23) се публикуват за първи път. Писмата от Хисаря (№ 21–28) са обнародвани от Елка Йовкова в сборника: „Йордан Йовков. 1880–1980. Нови изследвания“. София, 1982, стр. 275–277. В някои писма са направени малки съкращения – главно поради повторения. Не се обнародват пет писма (от: 2.V.1919, 12.III.1920, 12.VII.1920, 9.X.1920, 25.X.1920) поради тясносемейния им характер и поради повторения (Йовков е повтарял някои писма поради несигурността, че ще пристигнат от Варна в Добрич).“¹¹ В книгата на Д. Йовкова направените съкращения са отбелязани с многоточие в ъглести скоби. В настоящето им публикуване съкратените текстове са възстановени благодарение на запазения ръкопис на книгата, подготвена за печат от проф. П. Динеков и Ел. Йовкова, в личния архив на проф. Динеков в ЦДА, придружена с рецензията на проф. Симеон Янев.¹² Тук искаме да отбележим, че всички съкратени текстове от Йовковите писма до Гр. Василев и до съпругата му Деспина в това издание са напълно възстановени, като за удобство на читателите възстановените текстове са поставени в квадратни скоби, което е обяснено на съответното място.

Вероятно за българската наука остават завинаги загубени писмата на Й. Йовков с акад. Михаил Арнаудов, с проф. Никола Милев, с Елисавета Багряна и някои други негови кореспонденти, за които има сведения в тук включената документация.

Акад. Петър Динеков, който по времето на боледуването и смъртта на Й. Йовков в Католическата болница в Пловдив е учител във Френския колеж „Св. Августин“ в Пловдив и е бил неотлъчно до смъртния одър на видния творец, е имал сериозното намерение да напише негова биография. В личния му архив в ЦДА са запазени негови писма със съпругата на Йовков Деспина, статии и спомени за Йовков, публикувани в българската периодика от самия П. Динеков (вестници „Юг“, „Утро“, Йовков лист 1881–1937 и „Йордан Йовков 1881–1937. Спомени, статии и бележки за живота и творчеството му“. С.,

1937). Акад. Динеков е събрал и голямо количество вестници и списания със статии, спомени и др. материали за Йовков от: проф. Борис Йоцов, Димитър Шишманов, Йордан Бадев, С. Донеv, Емил Коралов, Петър Горянски, Стилиян Чилингиров, Панайот К. Чинков, проф. Александър Балабанов, Цветан Минков, д-р Николай П. Николаев, Жорж Нурижан, Стефан Илчев, Никола Агънски, Владимир Василев, Анна Каменова, Малчо Николов, Георги Цанев, Г. П. Стаматов, Георги Константинов, Теодор Траянов, Димо Казасов, Н. Загорчинова, Александър Филипов, Николай Дончев, Пенчо Пенев, проф. Петър Петков, Луиджи Салвини, Никола Атанасов, проф. Константин Гълъбов, проф. Михаил Арнаудов, Жана Николова, проф. Михаил Димитров, Стефан П. Василев и др.

В Националния литературен музей в София се съхраняват два Йовкови ръкописа на негови произведения – от „Жетварят“ (само с. 1 и 2 върху листове за заявление, с поправки с мастило, недобре запазени)¹³ и „Дрямката на Калмука“ (13 с. с поправки със зелено мастило).¹⁴ Тук се пазят и снимки от погребението на Йовков (1937 г.), портретни снимки, от чествания на писателя в Жеравна през 1957 г. (8 бр.), от честването му през 1961 г. на 80-годишнината му, от тържествата в с. Красен (1970 г.), снимки на Д. Габе, Д. Йовкова, Магда Петканова и Надя Фурнаджиева, Николай Лилиев, проф. Боян Пенев и Й. Йовков през 1925 г., снимка на къщата на ул. „Тича“ № 3, където на първия етаж е живял Йовков със семейството си в близост до приятеля си проф. Сп. Казанджиев. Запазени са и оригиналите на спомените на Й. Стратиев „Йовков на служба в Букурещ“ (4 с.), „Йовков в Букурещ“ (2 с.), „Йовков в Букурещ“, заедно със заявлението на Йовков до легацията в Букурещ от 1927 г. (13 с.) и бележки на Владимир Василев за творчеството на Йовков. В музея се съхраняват и некролози от СБП и др. (1938) и лотарийни билети от Пенсионния фонд на СБП. В музея са запазени и писма от Йовков до Йордан Стратиев, Георги Марков, директора на печата Иван Попов, както и писма до Й. Йовков от Константин Гълъбов от името на Литературния кръг „Стрелец“, Вл. Пеев и от издателя Хр. Хаджиев.¹⁵

В Научния архив на БАН в личните архиви на акад. Михаил Арнаудов, акад. Иван Шишманов, проф. Боян Пенев, проф. Спиридон Казанджиев и др. се съхраняват писма и някои ръкописи на Йовкови произведения. Най-много Йовкови ръкописи се пазят в личния архив на акад. М. Арнаудов тъй като са били предназначени за печат в редактираното от него сп. „Българска мисъл“. Това са коректурите на драмата „Боряна“ с ръкописни бележки, корекции и добавки на Йовков¹⁶, оригиналът на разказа „Чужденецът“ от „Вечери в Антимовския хан“¹⁷ и част III – „Съд. – Колко стопани може да промени една нива“ от „Приключенията на Гороломов“¹⁸, откъсът от „Жетварят“ – „Когато зреят храните“¹⁹, „Коджа – Орман“²⁰, „Великата нощ“²¹, „Преображенията

на дяда Руся“, публикуван „по-късно под заглавието „Юнашки глави“ в „Старопланински легенди“ според бележката върху оригинала.²²

Отделно обособената сбирка в Научния архив на БАН съдържа също важни ръкописи на Йовкови разкази – „Шепа пепел“²³, „Среща“²⁴, „Имане“²⁵, „Другоселец“²⁶, „Врагове“²⁷, „Баща и син“²⁸ и „Измама“²⁹.

В Българския исторически архив при Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“ също се съхраняват важни писма от Й. Йовков до неговите съученици от Софийската мъжка гимназия – Никола Г. Панов и Евстрати Ив. Гешев.³⁰

От голямо значение е и сбирката с експонати и копия на документи, които се пазят в Къщата-музей с дом-паметник „Йордан Йовков“ в Добрич. Сред тях са запазени най-ранните негови писма с бившия му съученик от гимназията в София Георги Соколов, дарени от неговия син Йордан Соколов и др.³¹

В настоящия том с архива на Йордан Йовков документите и материалите са групирани в три основни раздела – кореспонденция, лични документи и приложения, всичките подредени по хронологичен принцип.

Включените тук документи са най-пълното издание на Йовковото документално наследство и могат да служат като важна база за проучването на живота на един от видните български класици на българската литература. Тези документи се публикуват цялостно, без каквито и да било съкращения, като е осъвременен частично само правописът им. Всички доразкрити текстове от съкратено изписване на думи и имена са поставяни в квадратни скоби. Всеки документ се придружава от пореден номер, редакционно заглавие, като са изписвани мястото и датата на съставянето на документа. Посочени са и исковите данни на архива или музея, където те се съхраняват, както и информация за предишни публикации и бележки за имена, събития и произведения, срещани в текста, поместени под линия (отбелязани с инициалите: Е. Й. – Елка Йовкова; П. Д. – Петър Динеков; Д. М. – Димитър Минев; К. А. – Калина Анчова; М. П. – Маринела Паскалева; бележките без инициали са наши). Всичките документи и материали са подредени на хронологичен принцип, като с получерен шрифт са предадени подчертаванията в оригиналите.

От съставителите
Донка Билярска и Василена Билярска